

Sproglig variation og forandring på individniveau

Torben Juel Jensen
Københavns Universitet

1. Indledning

I denne artikel fremlægges resultaterne fra en undersøgelse af hvordan den individuelle sprogbruger reagerer på sprogforandringer i sprogsamfundet som helhed. Casen er den øgede brug af 2. personspronomenet *du* som generisk pronomen (som alternativ til *man*) som kan iagttages fra 1970'erne, men som synes at have toppet i løbet af perioden frem til i dag.

Undersøgelsen er baseret på Sprogforandringscentrets data-materiale af moderne dansk talesprog, LANCHART-korpusset, og resultaterne vil først og fremmest blive brugt til at diskutere dels nogle centrale antagelser om talerindividets evne til at deltage i sprogforandringsprocesser generelt, dels en metodisk problemstilling i studiet af disse, nemlig hvordan forholdet er mellem den aldersmæssige distribution af en ”ny” sproglig variant man kan iagttage på et givent tidspunkt, og den faktiske udvikling over tid som den kan rekonstrueres ud fra historiske data.

2. Sociolingvistikens antagelser om sprogforandring på individniveau

Inden for sociolingvistikken har et fokus altid været studiet af igangværende sprogforandringer, og en af de mest almindelige måder at undersøge dette har siden William Labovs banebrydende undersøgelser af sprogbrugen på øen Martha's Vineyard og i New York (Labov 1963; Labov 2006 (1966)) været *apparent time*-metoden.¹ Med denne

¹ Metoden har dog været anvendt siden starten af 1900-tallet af blandt andre Gauchat (1905) og Hermann (1929).

metode drages slutninger om sprogforandringer i den nære fortid på basis af forskelle mellem forskellige aldersgruppers sprogbrug på et givent tidspunkt. Der er altså tale om en synkron undersøgelse, men den bruges i en diakron interesse ud fra den antagelse at taleres evne til at ændre deres sprog forsvinder eller i hvert fald reduceres markant efter en såkaldt kritisk periode for sprogtilegnelse i slutningen af puberteten (Lenneberg 1967) – Labov estimerer den til at være omkring 17-årsalderen (Labov 2007). Groft sagt antages det således at en voksen talers sprogbrug svarer til den sprogbrug vedkommende havde i 17-årsalderen uanset hvornår vedkommende er optaget senere i livet. Den aldersmæssige distribution af en sproglig variant (*apparent time*) antages således at afspejle udviklingen i *real time*.

En generelt anerkendt undtagelse fra dette mønster er fænomenet *age grading*, hvor talere ændrer deres sprogbrug i løbet af deres liv på en måde så de taler ”passende for deres alder” (Labov 1994:84). Der er her typisk tale om sproglige variable som der er en høj grad af bevidsthed om i sprogsamfundet, og som kan kontrolleres bevidst af den enkelte taler; et klassisk eksempel er ungdomssprogtræk som slang og bandeord, som talerne bruger mindre eller helt undgår når de bliver ældre og træder ind på arbejdsmarkedet (Labov 1994:111-12; Tagliamonte 2012:47). Det er kendetegnende for *age grading* i klassisk forstand at sprogsamfundet som helhed er stabilt. Fænomenet rækker således ikke ved hovedantagelsen om at sprogforandring, i hvert fald når det drejer sig om grammatik og udtale, sker ved *generational change*:

Individual speakers enter the community with a characteristic frequency for a particular variable, maintained throughout their lifetimes; but regular increases in the values adopted by individuals, often incremented by generations, lead to a linguistic change for the community. (Labov 1994:84)

I de senere år er denne antagelse dog blevet problematiseret, først og fremmest gennem en øget brug af *real time*-undersøgelser (også kaldet longitudinal-undersøgelser), dvs. undersøgelser der bygger på sammenligning af sprogbrugen på mindst to forskellige tidspunkter. En del af disse undersøgelser viser nemlig at individer

kan deltage i sprogforandringsprocesser også efter puberteten, og at sprogforandring således ikke kun sker mellem generationer men også inden for den enkelte generation. Dette fænomen kaldes for *lifespan change* (Sankoff 2005:1011). Begrebet bruges primært om de tilfælde hvor voksne talere deltager i sprogforandringsprocesser og dermed indgår i den sprogforandringstype Labov benævner *communal change*. I modsætning til ved den ovennævnte *generational change* ses her det mønster at alle sprogsamfundets medlemmer øger frekvensen af den nye variant (Labov 1994:84). Det skal dog bemærkes at det enkelte individ også ændrer sprogbrug i forbindelse med *generational change* men her kun i perioden fra den primære sprogtilegnelse, hvor barnet orienterer sig i forhold til deres (voksne) omsorgspersoners sprogbrug, og frem til 17-årsalderen, hvor det i stadigt stigende grad orienterer sig imod sine jævnaldrende eller lidt ældre rollemodeller. Dette er grunden til at den mest fremskredne sprogbrug generelt ikke ses blandt børn men blandt teenagere (det såkaldte ”adolescent peak”; Labov 2001:446-465; Tagliamonte & D’Arcy 2009).

Real time-studier kan opdeles to typer: *trendstudier*, hvor forskellige men sammenlignelige grupper af individer er optaget på to eller flere forskellige tidspunkter, og *panelstudier*, hvor samme gruppe af individer optaget på forskellige tidspunkter. I denne artikel vil jeg fokusere på panelstudier fordi det er den type af undersøgelse der mest direkte kan fastslå om individer ændrer deres sprogbrug gennem livet, men jeg vil også komme ind på trendstudier fordi det er den type studium som mest direkte kan fastslå hvilken retning sprogsamfundet som helhed er på vej i, og dermed også hvordan de enkeltindivider der forandrer deres sprogbrug, relaterer sig til sprogsamfundet som helhed (Sankoff 2006:112).

En af de absolut førende forskere på dette område, Gillian Sankoff, lavede i 2006 et review over de *real time*-undersøgelser publiceret på det tidspunkt der kombinerede både panel- og trend-komponenter. Hun konkluderer ud fra disse at voksne individer faktisk kan forandre deres sprogbrug i moderat grad, men at det altid sker i samme retning som trenden for sprogsamfundet. Derudover opstiller hun følgende generaliseringer:

Panel studies provide a clear overall result: as they age, people register lesser differences from their earlier selves than does the community over the same time interval, as measured by a trend study. This means first, that it must be younger speakers who are in the vanguard of change. Those adult speakers who change are (a) in the minority; (b) concentrated in the younger-age cohorts of adults and (c) make less significant advances than the community as a whole. The second implication of this result is that apparent time must consistently underestimate the rate of change (Sankoff 2006:115).

I en senere review-artikel, som dermed inkluderer senere undersøgelser, bemærker Sankoff at voksne talere i få tilfælde også har vist sig at ændre deres sprog i modsat retning af trenden i sprogsamfundet. Dette fænomen kalder hun *retrograde change*:

In addition to adult stability and adult life span change in the direction of community change, it is clear that a third trajectory type needs attention: adult retrograde change, probably more typical of late-stage changes where the conservative form has become salient (Sankoff 2013:270).

Derudover foreslår Sankoff med udgangspunkt i Labov (2007) at voksne talere først og fremmest tager del i den type af sprogforandring Labov benævner *change from above*, dvs. forandring som sprogbrugerne i et eller andet omfang er bevidste om, og som introduceres udefra gennem diffusion. Dette skal ses i modsætning til *change from below*, som er forandring som sprogbrugerne i hvert fald ikke i de indledende stadier er bevidste om, som har udgangspunkt i det lokale sprogsamfund, og som udvikler sig gradvist fra generation til generation af talere ved at de driver forandringen et skridt videre i forhold til deres forældre og rollemodeller, såkaldt *incrementation* (Labov 2006 (1966):203 ff.; Labov 2007; Sankoff 2013:266-67).

3. Generiske pronominer i moderne dansk

Variablen 'generisk anvendt pronomen' inkluderer pronominer som anvendes uden specifik reference til taleren, tilhøreren eller tredje person men med reference til en ikke nærmere defineret gruppe af

mennesker – i visse tilfælde alle mennesker. I standarddansk er det pronomen som hyppigst anvendes på denne måde, pronominet *man* (jf. eksempel 1)², men i de seneste årtier har en generisk anvendelse af 2. persons-pronominet *du* også vundet frem (jf. eksempel 2 og 3; alle eksemplerne stammer fra LANCHART-korpusset):

- (1) man behøver bare at tage med bussen for at høre at de unge taler utrolig dårligt
- (2) vi oplever og udvikler os jo vildt forskelligt ikke og der dukker jo noget op nogle gange fra barndommen eller fra tidligere som du skal have sorteret i ikke eller helst have sorteret i ikke hh det er skægt synes jeg sådan noget
- (3) og dengang skulle man ikke nødvendigvis have studentereksamen for at komme ind på seminariet du kunne faktisk komme med med # der fra tredje real

Du'erne i (2) og (3) henviser ikke specifikt til tilhøreren som i pronomins anvendelse som 2. persons-pronomen, men til en generaliseret person. I (2) er det således ikke specifikke situationer der beskrives, men generelle 'lovæssigheder' som ifølge taleren i lige så høj grad gælder for alle andre personer som for tilhøreren. I (3) kan adressaten slet ikke siges at være inkluderet i referencen på det rent faktuelle plan eftersom realeksamen var afskaffet på det tidspunkt hun gik i skole (taleren, som er væsentligt ældre end adressaten, beskriver forhold i forbindelse med sit uddannelsesvalg). Som jeg har beskrevet andetsteds (Jensen 2009a), er denne anvendelse af *du* formentlig ikke ny i dansk, men der er ingen tvivl om at anvendelsen af *du* med generisk reference er steget over hele landet i perioden fra 1970'erne og frem. Det har derfor været oplagt at inddrage dette sproglige træk i

² I de traditionelle dialekter anvendes *man* kun på Sjælland mens man i de jyske dialekter i stedet har anvendt pronominerne *en* og *den*. Undersøgelser af LANCHART-korpusset har dog vist at anvendelsen af *en* med subjektsfunktion kun ses hos informanterne fra Vinderup (dvs. ikke i Odde, som er den eneste jyske lokalitet der indgår i den undersøgelse som præsenteres i denne artikel) og selv her er uhyre sjældent forekommende (Jensen 2009a; Jensen 2009b). *En* anvendes dog også i standarddansk idet *man* kun kan anvendes som subjekt; hvis pronominet med generisk reference har andre funktioner i sætningen, anvendes i stedet *en*: ”de bad faktisk en om at vaske fingre hele tiden” (eksempel fra LANCHART-korpusset).

Sprogforandringscentrets studier af hvor sprogforandringer starter, og hvordan de spredt sig i landet over tid.³

En omfattende undersøgelse baseret på LANCHART-korpussets transskriptioner af optagelser fra Vinderup, Odder, Næstved og København i 1980'erne og 2000'erne (samt optagelser fra København fra 1970) har bekræftet at anvendelsen af generisk *du* er steget siden 1970'erne, men den viser også at der er tale om en forandring der skifter retning enten umiddelbart før eller i løbet af den undersøgte periode. En vigtig pointe er her at såvel stigningen som faldet i anvendelsen af den 'nye' variant starter i København og spredt sig herfra til resten af landet med en forsinkelse som synes at afhænge af afstanden. I København synes udviklingen at være toppet allerede på tidspunktet for de gamle optagelser i 1980'erne, og der ses således et svagt fald i anvendelsen i perioden frem til de nye optagelser i 2000'erne. I Odder og Vinderup ses der derimod tydelige stigninger fra de gamle til de nye optagelser, og informanterne herfra har derfor nærmet sig eller helt indhentet københavnernes i de nye optagelser. På et tidspunkt inden de nye optagelser har faldet i anvendelsen af *du* dog også spredt sig til Jylland; det ses af at de unge jyder – ligesom de unge over hele landet – anvender mindre *du* end de ældre (Jensen 2009a; Maegaard m.fl. 2013).

4. Datamateriale

De data der indgår i undersøgelsen, udgøres af udskrevne optagelser af sociolingvistiske interview med informanter fra to af de lokaliteter der indgår i LANCHART-korpusset som helhed (www.dgcss.hum.ku.dk; Gregersen 2009). Det drejer sig for det første om informanter fra Projekt Bysociolingvistik, som blev optaget første gang i slutningen af 1980'erne (Gregersen, Albris & Pedersen 1991), og som er optaget igen i 2005-07. For det andet drejer det sig om informanter fra Nielsen og Nybergs studier af 'afdiaktisering' i Odder (Jul Nielsen & Nyberg 1992; Jul Nielsen & Nyberg 1993), ligeledes optaget første gang i slutningen af 1980'erne og genoptaget af Sprogforandringscentret i perioden 2005-06. I undersøgelsen indgår kun de informanter som er optaget i både de gamle og de nye optagelser, og der er således tale om

³ Ovenstående introduktion til variabelen 'generisk anvendt pronomen' bygger i vidt omfang på Jensen, Kristiansen & Maegaard (2015).

et panelstudium. På hver lokalitet inddrages de to alderskohorter af talere, som vi har kaldt generation 1 og 2. Generation 1 er født i perioden 1946-62 og var således mellem 25 og 41 år på tidspunktet for de gamle optagelser, mens generation 2 er født i perioden 1964-74 og var 14-22 år gamle under de gamle optagelser. Langt de fleste af informanterne var således 'voksne' i Labovs forstand, dvs. 17 år eller ældre, i hele perioden fra de gamle til de nye optagelser (blot 6 informanter var under 17 år på tidspunktet for de gamle optagelser). Informanterne er på begge lokaliteter og i begge generationer ligeligt fordelt i forhold til køn og socialklasse (arbejderklasse vs. middelklasse). Panelet fra København består af 42 individer mens panelet fra Odder består af 23 individer.

I de i alt 126 optagelser der indgår i undersøgelsen, blev alle potentielle forekomster af pronominer med generisk reference (dvs. alle former af leksemerne *en*, *du* og *man*) opmærket automatisk og herefter gennemgået manuelt med henblik på at afgøre hvorvidt de anvendes generisk i den konkrete kontekst, og hvorvidt de fungerer som grammatisk subjekt i sætningen. I denne undersøgelse inddrages for at holde denne faktor konstant kun pronominer med subjektsfunktion. Tidligere undersøgelser har vist at 97 % af de generiske pronominer i LANCHART-korpusset har subjektsfunktion, så det er således kun en lille del af data der udelades, og det har endvidere den fordel at variabelen bliver indiskutabelt binær: *man* vs. *du* (jf. note 2). Der forekommer i datamaterialet i alt 15.652 pronominer med generisk reference og med funktion som grammatisk subjekt; i gennemsnit producerer hvert panelmedlem således 120 forekomster i hver samtale vedkommende indgår i (antallet varierer dog fra 5 til 380).

Ud over det ovenfor beskrevne panelstudium gør designet af LANCHART-korpusset det også muligt at undersøge *trenden* mht. udviklingen i generisk *du* i de to samfund da aldersgruppen 30-41 år er repræsenteret i både de gamle og de nye optagelser: I de gamle optagelser består aldersgruppen 30-41 af 16 og 10 individer fra henholdsvis København og Odder; i de nye optagelser af 18 og 12 andre individer fra henholdsvis København og Odder. Det skal bemærkes at trendstudiet inkluderer informanter der ikke indgår i panelstudiet, idet der også er medtaget informanter som kun er optaget én gang.

5. Resultater

For at undersøge hvorvidt de 65 individer i panelstudiet ændrer deres sprogbrug i løbet af de ca. 20 år der ligger mellem de gamle og de nye optagelser, blev det for hvert enkelt testet (ved hjælp af en Fischer's exact test) om anvendelsen af generisk *du* i de nye optagelser adskiller sig signifikant (i forhold til 5 %-niveauet) fra anvendelsen i de gamle optagelser. Resultatet fremgår af Tabel 1.

Lokalitet	Stabile individer		Ustabile individer					
			Samlet		Stigning i <i>du</i>		Fald i <i>du</i>	
	Andel	Alder	Andel	Alder	Andel	Alder	Andel	Alder
København	50% (21)	26.2	50% (21)	26.1	29% (12)	27.4	21% (9)	24.4
Odder	61% (14)	26.9	39% (9)	27.0	30% (7)	29.1	9% (2)	19.5
Samlet	54% (35)	26.5	46% (30)	26.4	29% (19)	28.1	17% (11)	23.5

Tabel 1: Talerstabilitet i panelstudium. Alder henviser til den gennemsnitlige alder i de enkelte grupper under optagelserne i 1980'erne. Antallet af individer vises i parentes (oversat fra Jensen 2017).

I kolonnen ”Ustabile individer, samlet” fremgår det at 46 % (30 ud af 65) af individerne i undersøgelsen forandrer deres anvendelse af generisk *du* i statistisk signifikant omfang, og hvis man alene ser på individerne fra København, er det præcis halvdelen. Det må altså siges at være en overraskende stor andel i lyset af Sankoffs generaliseringer (jf. afsnit 2), og selvom der kan siges at være tale om en minoritet når man ser samlet på resultaterne fra Odder og København, er det i hvert fald en meget stor minoritet.

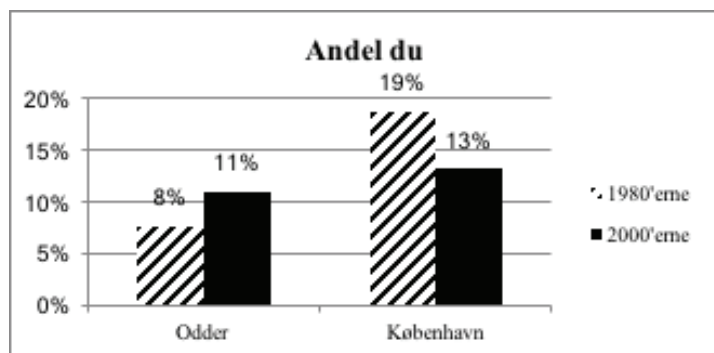
Sankoff konkluderer som tidligere beskrevet også på baggrund af tidligere undersøgelser at de voksne talere som forandrer deres sprog, først og fremmest skal findes blandt de yngste i voksegruppen. Det er der dog ikke noget der tyder på i min undersøgelse. Gennemsnitsalderen for de talere der forandrer deres sprog, er samlet set 26,4 år (med en standardafvigelse på 7,24) i de gamle optagelser hvilket er stort set identisk med alderen for de talere der ikke forandrer deres sprog, nemlig 26,5 år (med en sammenlignelig standardafvigelse på 8,75).

I forhold til den variabel jeg undersøger, er der således ikke noget der tyder på at evnen til at forandre sprogbruken falder med alderen blandt de voksne, men det er naturligvis ikke usandsynligt

at man ville have fundet endnu flere ustabile individer hvis der var inkluderet en større gruppe af informanter der var børn på tidspunktet for de gamle optagelser.

Men hvad gør de så, de talere som forandrer deres sprog? Alle-rede ud fra Tabel 1 træder her en tydelig forskel frem mellem Kø-benhavn og Odder: I Odder er den altoverende tendens blandt de talere der ændrer deres sprogbrug, at de øger anvendelsen af *du* (hos 7 ud af 9 ses således en stigning i brugen af *du*), hvorimod billedet i København er noget mere blandet idet 12 individer her øger deres anvendelse af *du* mens der hos 9 ses et fald. Dette kan forklares ud fra de tidligere omtalte resultater af den mere omfattende undersøgelse af LANCHART-korpusset som viser at udviklingen mht. anvendelsen af *du* vender i den undersøgte periode, men tidligere i København end i Odder (jf. afsnit 3).

Dette bekræftes af resultaterne af trendstudiet, som viser at tendensen i den undersøgte periode, når der ses på de 30-41-årige, i Odder er en stigning i anvendelsen af *du* mens der i København ses et fald (se Figur 1).⁴

Figur 1: Trendstudium, 30-41-årige

⁴ Det skal bemærkes at forskellen mellem de gamle og de nye optagelser kun er signifikant i København (χ^2 -test, $p = 5,95E-08$) mens den i Odder kun er nærsignifikant ($p = 0,066154$). At forskellen ikke er signifikant i Odder, skyldes primært at datamaterialet herfra er mindre: Der er i alt 5381 forekomster af generiske pronominer i trendstudiet fra København mens der kun er 1609 i Odder-dataene.

Hvis man ser nærmere på resultatet af panelstudiet i Tabel 1, ses der et interessant aspekt i forhold til aldersfordelingen blandt de individer der ændrer deres sprog, nemlig at gennemsnitsalderen i såvel Odder som København for de individer der sænker deres anvendelse af *du*, er lavere end for de individer der øger deres anvendelse af *du* (henholdsvis 27,4 og 24,4 i København og 29,1 og 19,5 i Odder). Forskellen er klart størst i Odder, men pga. det relativt lave antal individer er forskellen i ingen af tilfældene statistisk signifikant (T-test, 2 stikprøver med ens varians; København: $p=0,35$; Odder: $p=0,15$; samlet: $p=0,10$).

Billedet er endnu tydeligere når andelen af *du* i den enkelte talers sprog sammenholdes med vedkommendes alder på de to tidspunkter. I Figur 2 og Figur 3 er andelen af *du* i den enkelte talers sprog sammenholdt med vedkommendes alder på optagetidspunktet. Da hver taler er optaget to gange, optræder de derfor to gange i diagrammet, forbundet med en pil som viser udviklingen fra de gamle til de nye optagelser.

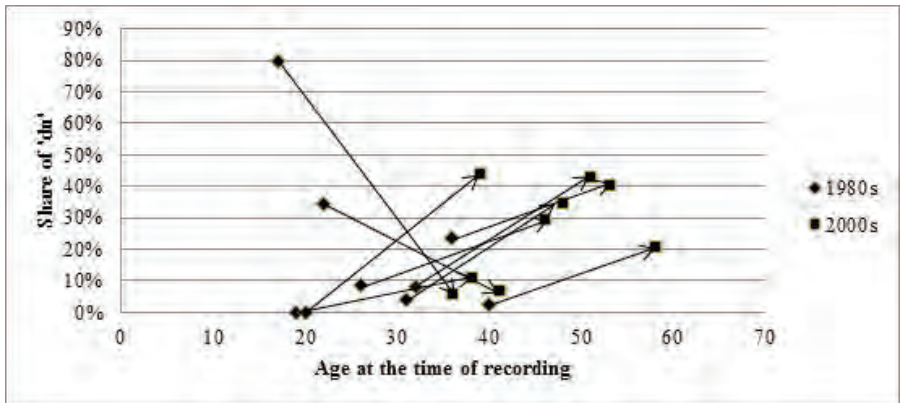
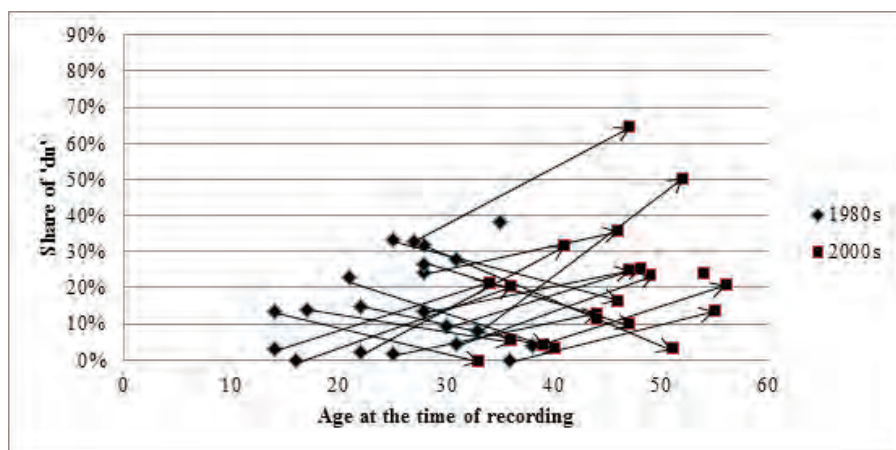

Figure 2: Ustabile individer, Odder (fra Jensen 2017)

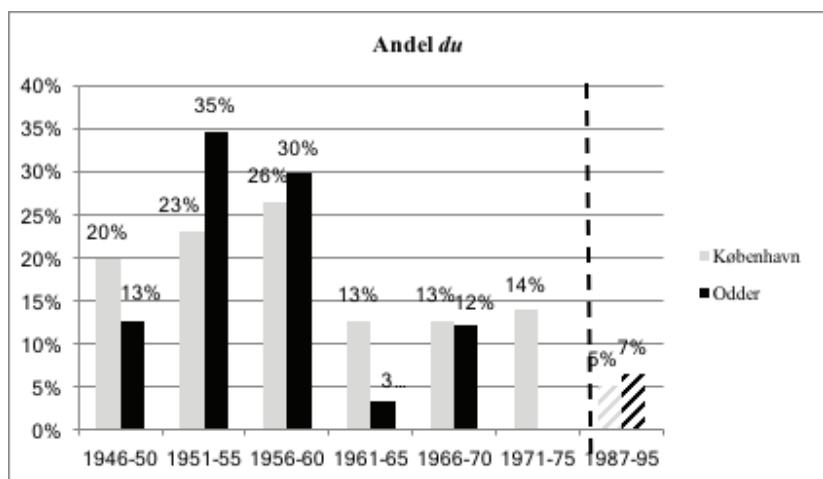
Figur 3: Ustabile individer, København (fra Jensen 2017)

Af Figur 2 fremgår det at de to talere i Odder hvis brug af *du* falder fra de gamle til de nye optagelser, hører til blandt de absolut yngste i panelet (henholdsvis 17 og 22 år gamle under de gamle optagelser), og at der er tale om de to talere der i de gamle optagelser havde de absolut højeste andele af generisk *du*. Når det tages med i betragtning at brugen af *du* i normcentrummet København i den forudgående periode havde været i kraftig stigning og på tidspunktet for de gamle optagelser lå langt højere end i Odder (jf. Figur 1), kan de to individer, selvom de går imod tendensen i trendstudiet i Odder, betragtes som *innovators*, dvs. individer der er blandt de første til at introducere et udtryk brugt i en gruppe til en anden gruppe (Rogers 1962; Labov 2001:362). Deres udvikling fra de nye optagelser til de gamle kan således tolkes som udtryk for at de også hurtigere end de øvrige i panelet har opfattet at brugen af *du* i normcentrummet er på retur og har rettet ind efter dette.

Langt de fleste i Odder-panelet følger dog den opadgående trend i det lokale sprogsamfund, men det er også ret tydeligt at alle de talere der forandrer deres sprog, i modstrid med Sankoffs generalisering gør det langt *mere* radikalt end trenden for samfundet som helhed, som jo er en relativt svag stigning.

Af Figur 3 fremgår det at billedet i København er noget mere kompliceret som følge af at omtrent halvdelen af talerne øger deres anvendelse af *du* mens den anden halvdel mindsker den. Der kan dog spores en interessant tendens til at størstedelen af de individer der øger deres anvendelse af *du* i modsætning til trenden (jf. Figur 1), findes blandt de informanter der på tidspunktet for de gamle optagelser var ældre end ca. 25 år. Her er der tale om det Sankoff kalder *retrograde change*, og resultatet kunne altså tyde på denne forandring i dette tilfælde er udtryk for en form for inerti blandt de ældre informanter som får dem til at følge en tidligere trend end de yngre. Ligesom i Odder kan det i øvrigt konstateres at størstedelen af de informanter der ændrer deres sprog, gør dette mere radikalt end det relativt beskedne fald på 6 procentpoint der ses i trendstudiet.

I lyset af de ovenfor beskrevne resultater er et oplagt spørgsmål hvilket billede af udviklingen på de to lokaliteter det ville give hvis man i stedet for *real time*-undersøgelser havde benyttet sig af *apparent time*-metoden. Dette fremgår af Figur 4, som viser hvorledes brugen af *du* varierer afhængigt af informanternes fødeår i de nye optagelser. For at give et mere fuldstændigt billede er her også medtaget informanterne fra Generation 3 (født 1987-95), som ikke tidligere er blevet beskrevet i denne artikel idet de kun er optaget i 2000'erne og derfor ikke er relevante for *real time*-undersøgelserne.

Figur 4: *Apparent time*, optagelserne fra 2000'erne. Det skal bemærkes at der i Odder ikke er nogen informanter i aldersgruppen med fødselsår 1971-75. Aldersgruppen med fødselsår 1987-95 udgøres af Generation 3, som ikke i øvrigt indgår i de resultater der præsenteres i denne artikel, eftersom de kun er optaget i 2000'erne.

Som det fremgår af Figur 4, viser *apparent time*-undersøgelsen i lighed med *real time*-undersøgelserne at der er tale om en udvikling der har skiftet retning inden for den afspejlede periode: I såvel København som Odder ses der således først en stigning i anvendelsen af *du* fra de ældste informanter til de informanter der er født i 1950'erne, mens informanter der er født senere, har en betydeligt lavere anvendelse af generisk *du*.

Bortset fra dette må resultaterne, når de sammenlignes med resultaterne af såvel den omfattende undersøgelse af hele LANCHART-korpusset der er beskrevet i afsnit 3, og af *real time*-resultaterne fremlagt ovenfor, siges at give et temmelig unøjagtigt billede af den faktiske udvikling i anvendelsen af generisk *du*.

At det er informanter født i 1950'erne der har den højeste anvendelse, indikerer ifølge *apparent time*-metoden at brugen af generisk *du* toppede da de var i 17-årsalderen, altså i perioden omkring starten af 1970'erne. Dette er måske heller ikke helt skævt i forhold til København, men dog sandsynligvis for tidligt eftersom en undersøgelse af optagelser af samtaler fra København fra 1970 har vist at generisk *du* på det tidspunkt stort set ikke blev anvendt, heller ikke i den yngste af de undersøgte aldersgrupper, som er født i 1945, dvs. svarende omtrent til den ældste af aldersgrupperne i Tabel 1 (Maegaard m.fl. 2013). Og det er helt sikkert for tidligt for Odders vedkommende idet såvel panel- som trendstudiet viser at anvendelsen af generisk *du* her stadig var i fremgang også efter optagelserne i anden halvdel af 1980'erne.

Der indgår desværre ikke informanter i optagelserne fra 2000'erne der er født tidligere end 1946, og anvendelsen af *du* er allerede relativt høj allerede i den ældste informantgruppe, så *apparent time*-undersøgelsen indikerer ikke mere præcist hvornår stigningen er startet, end at det er tidligere end da informanterne født i perioden 1946-50 var i slutningen af puberteten, dvs. før midten af 1960'erne. Der er dog således ikke nogen tvivl om at metoden overestimerer hvor tidligt sprogforandringen er startet.

Ligeledes overestimerer metoden voldsomt hvor høj anvendelsen har været på givne tidspunkter, specielt i Odder. Således ville det ud fra *apparent time*-metoden blive antaget at informanterne født i perioden 1951-55 allerede fra 17-årsalderen, dvs. omkring 1970 havde en anvendelse af *du* på 35 %, men *real time*-undersøgelserne har som beskrevet ovenfor vist at denne høje andel er resultat af en stigning i anvendelsen der først sker langt senere, nemlig fra 1980'erne og frem. Omvendt må det antages at metoden underestimerer hvor høj anvendelsen af *du* var blandt den yngre del af københavnernes, idet panelstudiet viser at en relativt stor del af dem sænker deres anvendelse af *du* i perioden fra 1980'erne (hvor de yngste var i 17-årsalderen) til 2000'erne.

6. Diskussion og konklusion

Som beskrevet i afsnit 2 generaliserer Sankoff på baggrund af tidligere undersøgelser at voksne talere der forandrer deres sprog, er en minoritet, er koncentreret blandt de yngre voksne, og at de forandrer deres sprog mindre end den forandring man ser i sprogsamfundet som helhed. Ingen af disse generaliseringer passer på resultaterne mht. det generiske *du* i dansk: I såvel Odder som København ændrer ca. halvdelen af informanterne deres sprogbrug i statistisk signifikant grad, der er ingen forskel i gennemsnitsalderen mellem de informanter der ændrer deres sprog, og dem der ikke gør; og de informanter der ændrer deres sprog, gør det for størstedelens vedkommende i mere radikal grad end sprogsamfundet som helhed (bestemt ud fra trendstudiet).

Måske kan nogle af afvigelserne fra Sankoffs generaliseringer skyldes den specifikke variabel undersøgelsen drejer sig om. For det første er der tale om en grammatisk variabel der nærmer sig det leksikalske niveau – der er tale om et valg mellem to forskellige pronominer – og tidligere undersøgelser har vist at også voksne mennesker udviser stor evne til forandring i forhold til leksikalske variable, og de således i forhold til disse kan deltage i det Labov benævner *communal change* (Labov 1994:84; Boberg 2004). Det skal dog nævnes at undersøgelser af LANCHART-korpusset også i forbindelse med fonetiske variable har fundet store forandringer over tid hos voksne individer (Gregersen, Maegaard & Pharao 2009; Gregersen, Jensen & Pharao forthc.). For det andet er der tale om en forandring som skifter retning undervejs i den undersøgte periode i modsætning til de undersøgelser Sankoff baserer sine generaliseringer på, og det er givetvis en komplicerende faktor.

Ud over at en overraskende stor del af informanterne ændrer deres sprogbrug, er et interessant aspekt ved resultatet at det specielt i København for en stor dels vedkommende sker i modsat retning af trenden i lokalsamfundet, dvs. i form af det Sankoff kalder *retrograde change* (jf. afsnit 2). Om denne type forandring fremfører Sankoff for det første at den er sjælden, og for det andet at den er typisk for sene stadier af sprogforandringsprocesser. Det står ikke helt klart hvad hun præcis mener med det sidste, men en forandring som har toppet og er i

tilbagegang som det generiske *du*, er måske et godt eksempel på dette. Et interessant og nyt aspekt af resultaterne, som det vil være vigtigt at undersøge i forhold til andre variable hvis udvikling vender inden for perioder det er muligt at undersøge, er at ældre voksne individer synes at følge en tidligere trend end yngre og således fortsætter med at øge deres brug af den 'nye' variant efter den yngre del af sprogsamfundet har stabiliseret sig eller er begyndt at sænke deres brug.

Sankoff anfører også at sprogforandring blandt voksne typisk forekommer i forbindelse med *change from above* (jf. afsnit 2). Det passer på flere måder godt med det generiske *du*. Alene den omtale det har fået i vrede læserbreve især i 1980'erne (Jensen 2008), kunne tyde på at det er en forandring talerne har været bevidste om, og det er helt åbenlyst at det i Odder er en sprogbrug der kommer udefra gennem diffusion, nemlig fra København (Maegaard m.fl. 2013). I København er det ikke ligeså åbenlyst at udviklingen er et tilfælde af diffusion, idet der indtil videre ikke er påvist nogen steder i Danmark hvor udviklingen mht. generisk *du* er forud for København. En mulighed er dog at udviklingen her i hvert fald i udgangspunktet er udtryk for påvirkning fra engelsk hvor 2. persons-pronomenet *you* har været anvendt med generisk betydning i århundreder, eller for den sags skyld fra andre europæiske lande eftersom tendensen til i stigende grad at anvende 2. persons-pronomenet med generisk betydning langt fra er et isoleret dansk fænomen (Jensen 2009a). Hvis dette er tilfældet, ville der altså være tale om tværsproglig diffusion svarende til diffusionen af det uvulære *r*, som tidligere er beskrevet af Peter Trudgill (Trudgill 1974). Det er dog langt fra sikkert at udviklingen skyldes diffusion fra engelsk (jf. Beck Nielsen, Fosgerau & Jensen 2009; Jensen 2009a); en anden mulighed er at udviklingen hos informanterne i København er udtryk for diffusion fra andre sociale grupperinger i København.

Uanset årsagen er et utvetydigt resultat af undersøgelsen af det generiske *du* at voksne menneskers evne til at ændre deres sprogbrug er væsentligt større end det ofte er blevet antaget. Dette medfører at *apparent time*-metoden i studiet af sprogforandringer er behæftet med meget stor usikkerhed når det handler om at estimere både hvornår en given sprogforandring er startet og evt. toppet, og hvor høj anvendelsen af en given variant har været på et konkret tidspunkt i fortiden. Til

gengæld ser den i hvert fald i dette tilfælde ud til at give et nogenlunde retvisende billede af de overordnede konturer i udviklingen over tid, også når den skifter retning undervejs.

Litteratur

- Beck Nielsen, Søren, Christina Fogtman Fosgerau & Torben Juel Jensen (2009) From community to conversation – and back. Exploring the interpersonal potentials of two generic pronouns in Danish. *Acta Linguistica Hafniensia* 41:116-142.
- Boberg, Charles (2004) Real and apparent time in language change: late adoption of changes in Montreal English. *American Speech* 79, 3:250-269.
- Gauchat, L. (1905) L'unité phonétique dans la patois d'une commune. *Aus romanischen sprachen und litteraturen: Festschrift Heinrich Mort*. Halle: Max Niemeyer:175-232.
- Gregersen, Frans (2009) The data and design of the LANCHART study. *Acta Linguistica Hafniensia* 41, 3-29.
- Gregersen, Frans, Jon Albris & Inge Lise Pedersen (1991) Data and design of the Copenhagen study. *The Copenhagen study in urban sociolinguistics*. Frans Gregersen & Inge Lise Pedersen (udg.). København: C.A. Reitzels Forlag:5-43.
- Gregersen, Frans, Torben Juel Jensen & Nicolai Pharao (under udg.) Comparing speech samples: On the challenge of comparability in panel studies of language change in real time. *Panel Studies of Language Variation and Change*. Suzanne Evans Wagner & Isabelle Buchstaller (udg.). London/ New York: Routledge.
- Gregersen, Frans, Marie Maegaard & Nicolai Pharao (2009) The long and short of (æ)-variation in Danish – a panel study of short (æ)-variants in Danish in real time. *Acta Linguistica Hafniensia* 41, 1:64-82.
- Hermann, M.E. (1929) Lautveränderungen in der individualsprache einer Mundart. *Nachrichten der Gesellschaft von der Wissenschaften zu Göttingen, Philosophisch-historische Klasse* 11:195-214.
- Jensen, Torben Juel (2008) Om *du* i betydningen 'man'. *Nyt fra Sprognævnet* 2008, 3:1-8.
- Jensen, Torben Juel (2009a) Generic variation? Developments in the use of generic pronouns in late 20th century spoken Danish. *Acta Linguistica Hafniensia* 41:83-115.

- Jensen, Torben Juel (2009b) Standardisering, globalisering og lokalisering – generiske pronominer i Vinderup. *I mund og bog. 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009*. Henrik Hovmark, Iben Stampe Sletten & Asgerd Gudiksen (udg.). København: Københavns Universitet:157-169.
- Jensen, Torben Juel (2017) Generic ‘du’ in time and context. A study of intra-individual variation and change. *Creativity and Continuity. Perspectives on the Dynamics of Language Conventionalisation*. Dorthe Duncker & Bettina Perregaard (udg.). København: U Press:209-234.
- Jensen, Torben Juel, Tore Kristiansen & Marie Maegaard (2015) Sprogforandring og sprogholdninger. *Hvad ved vi nu – om danske talesprog?* Frans Gregersen & Tore Kristiansen (udg.). København: Sprogforandringscentret:49-65.
- Jul Nielsen, Bent & Magda Nyberg (1992) Talesprogsvariation i Odder kommune I. Lokalsprog og rigsmål i sociolingvistisk belysning. *Danske Folkemål* 34:45-202.
- Jul Nielsen, Bent & Magda Nyberg (1993) Talesprogsvariation i Odder kommune II. Yngre og ældre rigsmålsformer i sociolingvistisk belysning. *Danske Folkemål* 35:249-348.
- Labov, William (1963) The Social Motivation of a Sound Change. *Word* 19, 3:273-309.
- Labov, William (1994) *Principles of linguistic change: Internal factors*. Malden/Oxford: Blackwell Publishers.
- Labov, William (2001) *Principles of linguistic change: Social factors*. Malden/Oxford: Blackwell Publishers.
- Labov, William (2006 (1966)) *The social stratification of English in New York City*. 2. edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Labov, William (2007) Transmission and diffusion. *Language* 83, 2:344-387.
- Lenneberg, Eric (1967) *Biological Foundations of Language*. New York: John Wiley.
- Maegaard, Marie, Torben Juel Jensen, Tore Kristiansen & Jens Normann Jørgensen (2013) Diffusion of language change: accommodation to a moving target. *Journal of Sociolinguistics* 17, 1:3-36.
- Rogers, Everett M. (1962) *Diffusion of innovations*. New York: The free press.
- Sankoff, Gillian (2005) Cross-Sectional and Longitudinal Studies. *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier & Peter Trudgill (udg.). Berlin: Walter de Gruyter:1003-1013.

- Sankoff, Gillian (2006) Age: Apparent time and real time. *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Keith Brown (udg.). Oxford: Elsevier:110-116.
- Sankoff, Gillian (2013) Longitudinal studies. *The Oxford handbook of sociolinguistics*. Robert Bayley, Richard Cameron & Ceil Lucas (udg.). Oxford: Oxford University Press:261-279.
- Tagliamonte, Sali A. (2012) *Variationist sociolinguistics – Change, observation, interpretation*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Tagliamonte, Sali A. & Alexandra D'Arcy (2009) Peaks beyond phonology: Adolescence, incrementation, and language change. *Language* 85, 1:58-108.
- Trudgill, Peter (1974) Linguistic change and diffusion: description and explanation in sociolinguistic dialect geography. *Language in Society* 3, 2:215-246.